

KEMÉNY ZSIGMOND 1848–BAN

■ „Tudatik, hogy a forradalmak alatt semmi sem szélesebb cím, mint a »honárulás«. És az is tudatik, hogy minden revolúcióban »honárulók« először a mérséklettek, s csak azután a túlzók.

De melyik mérsékleti bízik abban, hogy a »honárulás« másik verzióját megérheti?”¹

Kemény Zsigmond tevékenységének, közírói (s közvetve részben szépírói) életművének eszmetörténeti, politikai-ideológiai megítélése az író 1848–1849-es szerepéről, a forradalomról, a szabadságharcról, előzményeiről és következményeiről írt művei, különösen Kossuthról alkotott képe értelmezésének és értékelésének függvényeként alakult. 1850-ben röpirata, a *Forradalom után* kavart vihart, 1883-ban pedig – a ’48-asok közül ekkor még sokan aktívan részt vettek a közéletben – az a Beksics Gusztáv által töredékesen közreadott, az 1849-től ellene folytatott, 1851-ben lezárt hadbírószági eljárás idején írt szövege,² amelyet emlékiratként szoktak emlegetni, voltaképpen azonban védírat. A második világháború utáni diktatúra idején még Kemény életművének ébresztői is gyakran rosszállóan csóválták a fejüket, hogy az író a válságos években nem volt eléggé forradalmár, illetve magyarázkodni kezdtek, milyen „osztályhelyzetéből” adódó szemléleti korlátok akadályozták meg abban, hogy a radikálisokhoz csatlakozzon. Bőven utalhatnánk olyan történettudományi munkákra, köztük reprezentatív kiadványokra is, amelyek az „emlékirat”-ot az ellenforradalmi, reakciós gondolkodás és cselekvés, az árulás hiteles, önleplező forrásaként kezelték, és a forradalmi radikalizmus igazolására használták föl, idézték, hivatkozták.³ Ezt és a *Forradalom utánt* még a Kemény emlékezetét ébresztők is gyakran elmarasztalták túlzó Kossuth-ellenessége miatt; volt, aki egyiket sem tartotta az író objektív álláspontját közvetítő szövegnek. Az „emlékirat” esetében ezt keletkezési körülményei – tudniillik hogy szerzője általa iparkodott tisztára mosni magát – is alátámasztani látszottak. A fő vádak Kemény ellen (ezek elvbarátaira, a békepártiakra is vonatkoztak): megtagadta 1848 eszményeit, már ’49-ben hátba támadta, a bukás után pedig ocsmány és hamis vádakkal illette azokat, élükön Kossuth Lajossal, akik ezeket az eszményeket győzelemre akarták vinni. Állítólag homlokegyenest mást írt és mondott a forradalom és szabadságharc első évében, mint a kormány és az országgyűlés január eleji Debrecenbe költözése után. Még a védíratot és a röpiratot is szembe lehetett állítani egymással; eszerint az előbbi még igazságtalanabb, sőt aljasabb a másikinál, s összevetve az utóbbival még őszintesége is megkérdőjelezhető. Szerzője tehát konvertita, ráadásul hazudik.

Csakhogy a két szöveg okfejtése érthetően – funkciójukból adódóan – eltérő hangnemük ellenére lényegében azonos. S nincs lényeges ellentmondás a bennük foglaltak és Keménynek az 1848 tavaszán–nyarán a márciusban kezdődő fordulat értelméről, céljáról, jelentőségéről a *Pesti Hírlap*ban közreadott cikkeiben kifejtettek között.⁴

Keményt a *Pesti Hírlap* vezércikkírójaként érte a népek tavasza. Egy évvel azelőtt költözött át Erdélyből, s cikkeiben a centralista program megvalósulását szorgalmazta.⁵ A kivívandó célok közül cikkeiben az 1848 márciusát megelőző hónapokban különösen fontosnak tartotta a megyei követválasztások törvényességének ellenőrzését és igazolását az országgyűlés által, a követutasítások megszüntetését, a városi ügy rendezését, az évenként tartott országgyűlést több évre választ-

tott követekkel, az uniót, a hatalmi ágak lehetséges mértékig történő elválasztását, s amikor erre mód nyílik, illetve elérkezik az idő: az országgyűlésnek felelős kormány fölállítását.

Az ellenzéki csoportok álláspontja több kérdésben az utolsó pillanatig nem volt egységes. Kemény független gondolkodó maradt; legkorábbi önálló művében, az 1843-as⁶ *Kortelkedés és ellenszereiben* – első füzetének megjelenése után a Magyar Tudós Társaság (az MTA elődje) levelező tagjává választották –, ahogy a Társaság titkárának, Toldy Ferencnek írta, „Kossuth Lajosnak és a testvérhoni reformereknek sok kedvenc eszméit” megtámadta.⁷ 1848. március 15-e előtti utolsó cikke – egy tervezett új cikksorozat első, ám a földcsuszamlásszerű fordulat miatt folytatás nélkül maradt darabja – sem a „reakció”-t, a „kormány”-t támadja, hanem éppen Kossuth csoportját. Az utolsó, 1847–1848-as reformországgyűlés fontos kérdése a városi képviselet ügye. Szemere Bertalan módosítványt nyújtott be a készülő törvényjavaslathoz arról, hogy a helyi és az országos érdekek különböznek, ezért kétféle választói cenzusra van szükség: a községi választójogot alacsonyabb cenzushoz kell kötni, mint az országost. Ezt azonban az országgyűlés február 19-i kerületi ülésén, miután a többség ellene foglalt állást, és elhangzott Kossuth utóbb többször idézett kijelentése: „a census nem elv s alkut enged”,⁸ visszavonta. Kemény ekkor úgy ítélte meg, hogy Kossuth, Szentkirályi Móric és társaik megcsákyázták a képviselői rendszerre való nyugodt átmenetet: „Ki hitte volna, hogy a kvalifikáció életkérdés a franciáknál: önkény és mellékes ügy nálunk, kialakítási tárgy nálunk, egy szerencsejáték a számokkal nálunk.”⁹

Kemény Csengery Antallal, Eötvös Józseffel állt egy platformon, Széchenyi Istvánt tartotta államférfiúi képességgel megáldott politikusnak, barátjával, Wesselényi Miklóssal, mint utóbb megírta, sok mindenben nem értett egyet, Kossuthról viszont már az első benyomásai rosszak voltak.¹⁰ 1848 márciusa előtt is részben állhatatlannak, elveit változtatónak, túlzott radikalizmusra hajlónak, illetve a szélsőségesek által befolyásolhatónak tartotta. Széchenyivel és Eötvössel együtt Kossuth az ellenzéken, illetve a követi karon gyakorolt „zsarnokhatalmát”¹¹ akarták megtörni. Távtolatosabb céljuk a radikálisok visszaszorítása után a mérsékelt ellenzék, a konzervatívok, illetve Széchenyi köre egyesüléséből kialakuló párt megalapítása volt. Keménynek az „emlékirat”-ban és az 1850-es röpiratban alkotott Kossuth-képe tehát – tárgyunk szempontjából függetlenül attól, hogy mennyire volt reális – legalábbis *nem utólagos konstrukció*.

Az utókor annál meghökkentőbbnek találhatta, hogy három hét sem telik el, amikor néhány nappal a forradalom kitörése után már ez szerepel egy Wesselényi Miklósnak írt Kemény-levéliben: „Én mélyen érzem, hogy sokkal tartozom a gondviselésnek, s a gondviselés után legtöbbször Kossuthnak, *ki a Pesti Hírlap tanának apostola lón.*”¹² Ez tehát éppen nem elvfeledást jelent, s nem azt igazolja, hogy Kemény lett volna szélkakas. A párizsi forradalom hírére a felelős kormány céljának elfogadásával Kossuth volt az, aki újraformálta az ellenzéki programot, gyakorlatilag ő vitte győzelemre a magyar társadalom átszervezésének ügyét, méghozzá (Kemény megítélése szerint) a centralisták által kidolgozott, s lapjukban rendszeresen pertraktált tézisek alapján.

Kemény célja a kivívott szabadságokra épülő alkotmányos élet – forradalmi felfordulás nélkül és a külpolitikai szempontok szem előtt tartásával. Azonnal elkötelezte magát az alkotmányos változások mellett. Március 16-tól, a cenzúra megszüntetése után Nyáry Pál, Klauzál Gábor, Deák Ferenc, Eötvös József, Vörösmarty Mihály, Szalay László és mások mellett ő is tagja lett a Magyar Királyi *Helytartótanács* által „A sajtó útján elkövethető visszaélések és kihágások megbírása végett” kirendelt ideiglenes bizottságnak.¹³ Nem sokkal később az 1848. XVIII. tc., a sajtótörvény szövegezőinek egyike,¹⁴ majd Szemere Bertalan belügyminiszter megbízásából tagja annak a bizottságnak, amely kidolgozta az országgyűlés

házaszályait.¹⁵ Áprilisban tiszti rendfokozatot kapott a nemzetőrségnél.¹⁶ Májusban Csengery Antal, az addigi szerkesztő mellett társszerkesztője lett a *Pesti Hírlap*nak. Júniusban Kővárvidék remetei kerülete országgyűlési képviselőjének választották, noha, mint védiratában írja: nem is jelöltette magát, nem tett semmit ez ügyben, s csak barátai unszolására vállalta a képviselőiséget.

A *Pesti Hírlap* Csengery és Kemény által aláírt – minthogy ebben megjelenik Kemény 1851-es *Még egy szó a forradalom* után című röpiratának fontos gondolata, Papp Ferenc arra jutott, hogy az utóbbi által fogalmazott¹⁷ – programcikkének¹⁸ lényeges elemei:

A régi formák széttörttek, az ország újjászületett, a köz- és magánjog egészében átalakult. Az új helyzetben a lap következetesen követi korábbi irányát. A forradalom által létrehozott parlamentáris kormányt – bár gúnyosan így szokták emlegetni – *nem a Pesti Hírlap* találta ki, az orgánum csak a képviselői formákat ismertette, elemezte, és új intézmények alapján gondolta el az átalakulást. A felelős minisztérium volt a jelszava, a törvényhozás „túlsúlya” és az igazgatási ágak központosítása. Ezt tekintették a változás alapjának – bár megvalósulását csak évek múlva remélték –, míg „elvrokonoik” csak a teendők egyikeként tekintettek rá.

E változást nem remélt és még kielégítően nem is értelmezett világesemények kényszerítették ki; ők, a *Pesti Hírlap* szerkesztői viszont elégedetten tekinthetnek vissza korábbi munkájukra. A független és parlamentáris kormány meghatározta rendszert – mely megszüntette az ország gyarmati helyzetét, s mely az új időkben, amikor pillanatok alatt bekövetkezhet az európai határok átrendezése, az ország integritásának letéteményese – a lap támogatni fogja. Ez a kormány abból a pártból alakult, melyhez ők is tartoztak, irányá összhangban van a lap alapelveivel. A cél a szabadság, a rend, a függetlenség védelme, annak feltétele pedig az erős kormánytöbbség, hogy a „felelős minisztérium” hivatalban maradjon a helyzet konszolidálásáig. Ilyen értelemben, ezek képviselőjében a *Pesti Hírlap* kormánylap – sőt részben a kormány orgánuma is addig, míg annak hivatalos közleményeit ő kapja meg, s egy külön rovatban közli.¹⁹ Az adott körülmények között egységes, központosított, alkotmányos igazgatást tartanak helyesnek a szabadság és egyenlőség jegyében. A lapban nem lesz osztályozgatás, nem fognak válaszfalakat emelni a társadalom szegmensei között. Nincsenek előítéleteik sem az arisztokráciával szemben, sem mellette. A szabadság és az egyenlőség értelmezésükben az ország minden lakosának közvagyonja; „de az országot magát egész kiterjedésében a magyarok országának tartjuk. Következésképp nyelvünk diplomáciai állását s honunk épségét akárminő megtámadások ellen hűn védendjük. Ezt valljuk a legszentebb alaptörvényünknek, melynek a többieket, bármi nagyok, bármi becsesek legyenek, alárendeljük.”²⁰

A *pragmatica sanctio*t, a nemzet önfenntartásának biztosítékát sérthetetlennek és védelmezettnek gondolják, ez kapcsolja a királyt az új alkotmányhoz, a nemzetet a királyi házhoz. Minthogy Ausztriát és Magyarországot közös veszedelem fenyegeti, a szláv forradalom, mely romba akarja dönteni az európai civilizációt, ezért a jövő garanciája az örökös tartományoknak a német szövetséghez való csatlakozása (amelynek tehát a magyarok szövetségesei volnának a *pragmatica sanctio* révén) s Magyarországnak a független és nemzeti kormány útján történő fejlődése.

Ha Ausztria nem kapcsolódik Németországhoz, a szláv mozgalmat szervező Prága úgy megerősödik, hogy „a germán elemet a szlávizmus számára leigazza, és Magyarhon felső vidékeibe könnyen vetheti a lázongás és örökös izgalom kanóciát”.²¹ A Monarchia szilárdságának egyik feltétele, ha Magyarország úgy megerősödhet, hogy közigazgatása a szabadság és egyenlőség eredményeit ki tudja terjeszteni a hazai népiségekre, azokat „egy nemzettestté olvasztja a független magyar közigazgatásban”.²² Ha a magyar kormányt erőszakkal megbuktatják ellenségei, az új vívmányokat a dinasztia és a birodalom sem tarthatja meg, s a civilizációelle-

nes erők Németországban folytathatják harcukat. A történelmi analógia adott: a Római Birodalmat „mocskos érdekek [...] a hazafiság köpenyébe takarózva”²³ a barbárok segítségével döntötték meg. A monarchiát a német szövetség védheti meg „észak” ellen, s ez biztosítaná nyugat befolyását keleten.

A lap valóban ezeket az elveket fogja képviselni a továbbiakban, cikkeiben maga Kemény is.²⁴ A cél Európának az új alkotmányok alapján erőszak nélkül történő stabilizálása, a magyar önállóság – ezt nem tévesztendő össze a teljes függetlenséggel, melyet az európai erőegyensúly nem is tenne lehetővé, ráadásul a teljes kiszolgáltatottságot jelentené: kellenek szövetségesek!²⁵ – programját támogatja, a szerb felkelés és a horvát támadás idején pedig természetesen önvédelemre mozgósít. Amikor már látja, hogy a magyarelleses mozgalmak Bécsből indulnak ki, ezeket még akkor sem a királyhoz és eredeti környezetéhez, legfennebb a felülrekedő s az uralkodót befolyásoló reakcióhoz köti. Azonban sokáig nem ezt a háttérben formálódó-munkálkodó erőközpontot, hanem az első bécsi forradalom révén hatalomra került liberális kormányt és az általános választójog alapján megalakult osztrák alkotmányozó nemzetgyűlést bírálja, a prágai kongresszuson egységesülni szándékozó szláv népek mögött pedig a keleti erőközpontot, az oroszot feltételezi. A magyar kormány és Bécs nyílt és már visszavonhatatlan szembefordulásáig Kemény cikkeinek egyik fő témája a birodalom sorsa – fönnmaradása a német alkotmányozó gyűlés és a szláv mozgalom kettős feszültségében. A színhelyek, amelyekre fókuszál: Kolozsvár, Bécs, Prága, Belgrád, Zágráb. Erre röviden visszatérek lennebb.

Ez időben tehát Kemény a képviselőháznak is tagja. Rossz szónoknak tarthatták,²⁶ s alkatától is idegen lehetett az efféle szerep. Inkább ez indokolhatja, hogy ritkán szólalt föl ott, bár védiratában azt állította, passzivitásának oka az volt, hogy látta a politika balratolódását, s hogy nem tehet ellene semmit. Végül is e kettő nem zárja ki egymást. Ritka parlamenti felszólalásaiban mindenestre a Batthyány-kormányt támogatta. Amikor az egyik követ július végén törvényjavaslatot nyújtott be Temes, Torontál és Bács megyék ostromállapotba helyezéséről s az ott fölállítandó törvényszékekről, ő Deák Ferenc, az igazságügy-miniszter álláspontja mellett érvelt, aki szerint egy ilyen tárgyú részletes törvényjavaslat a belügy- és a hadügyminiszter feladata, egy előkészítetlen törvény pedig olaj volna a tűzre.²⁷ Alig egy héttel később, amikor a kormány terjesztett be törvényjavaslatot magyar etnikumúaknak a délvideki „kincstári javakon eszközlendő”²⁸ telepítéséről, hivatkozva a már többször ott kitört lázadásokra, azokat megelőzendő, ő – Raisz Szilárd szepesi követet támogatva – a túlnépesedett és szegény felföldi (tehát szlovák és rutén) területekre emlékeztetett, ahonnan szintén lehetne telepíteni.²⁹

A július 22-i ülésen ügyrendi kérdésben igazította helyre Kemény Berzenczey Lászlót az európai parlamenti gyakorlatra hivatkozva (Berzenczey a válaszfeliratról szóló általános vita után szavazást kért, de voksolásnak csak a szakaszonkénti tárgyalásnál van jelentősége).³⁰ Az augusztus 18-i ülésen a hadseregről szóló vitában ismét Deák mellé állt, a szervezéssel kapcsolatban a praktikumra koncentrált, az aktuális és halaszthatatlan kérdések megoldását sürgette előzetesen kitűzött normatívák helyett, hangsúlyozva a hadsereg magyar jellegének szükséges voltát.³¹ Szeptember 4-én a képviselőház sorshúzás útján száz tagból álló küldöttséget választott azzal a feladattal, hogy most, mikor „mind a trón, mind a haza vezélyben van”, fölshóljtsa a királyt: „Budapesteni személyes megjelenésével támogassa mind a végrehajtó hatalomnak, mind a képviselőháznak azon intézkedéseit, melyek részint a hazának, részint a trónnak megtartására szükségesek.”³² Ennek a küldöttségnek Kemény is a tagja lett.³³ Szeptember 15-én beválasztották abba a hét tagból álló küldöttségbe, amely a ház nevében István főherceghez, a nádorhoz indult, hivatalosan fölkeráni őt, hogy álljon a magyar csapatok élére, és másnap vo-

nuljon a horvátok ellen.³⁴ A hónap végén azon képviselők egyike, akik fölkeresték a Velencei-tó melletti magyar tábornok.³⁵ A csata után két nappal kormánybiztosi ki nevezést kapott a horvátok „ellenében álló táborba”.³⁶ Októberben ő fogalmazta az Országgyűlés Erdély népeihez intézett, a magyar kormánynak való engedelmisséget megtagadó Puchner tábornok fölhívását törvénytelennek minősítő, békére és az alkotmányos rend védelmére fölhívó proklamációját.³⁷

Itt most nincs terünk Kemény decemberig közölt cikkeinek részletes és módszeres elemzésére (az év végén Csengeryvel együtt leköszön a *Pesti Hírlap* éléről, január első napjaiban Debrecenbe megy a menekülő kormánnyal, az ottani sajtóban nem jelent meg azonosítható írása). Az alábbi utalásokból és szemelvényekből azonban kirajzolódhatnak elvei, eszményei.

Arra intette olvasóit, hogy tartózkodjanak az eufóriától. Május végén arról írt, hogy Anglián kívül, amely ekkor is szilárd politikát követett, egész Európa recsegropog, utópiák uralkodnak, a törvényhozástól az igazgatáson át a közkezelésig minden vita tárgya lett, szélsőséges eszmék terjednek, s még nem dőlt el, nem fognak-e győzni.³⁸

Itthon a legfontosabbnak az áprilisi alkotmányból származó feladatok végrehajtását, a stabilitást és a békét tartotta. Figyelmeztetett az utcai politizálásból származó káros következményekre,³⁹ az országgyűlési választások előtt fölszólítja a friss alkotmány egymással nem mindenben azonos elveket valló híveit, hogy ne rontsanak egymásnak, mert ez a politikai „minoritásnak adna többséget”⁴⁰ – konszolidációra van szükség, s ha a kormány lemondana, kitörne az anarchia. A népképviselői országgyűlésnek igen fontos feladatai vannak: a házszabályok megállapítása, a honvédelmi rendszer kidolgozása, ebből és egyéb feladatokból következőleg a pénzügyek alakítása, a tulajdon szentségének, a népnevelésnek, a biztonságnak, a „közbátorság”-nak a biztosítása. Törvényeket kell hozni a korrupció ellen, szigorúan kell rendezni a verifikációt, el kell hárítani a közvélemény meghamisításának lehetőségeit, mert ha ez elmarad, a törvénykezés szembekerül a közérzülettel.⁴¹ Méltányolja a kormány magatartását, mert nem akarja befolyásolni a választásokat,⁴² de nyáron már a parlament működését bírálja: Magyarországon nincs parlamentaris élet, csak a „formáiból némi töredék, [...] a szellemből semmi”.⁴³ Az egyes miniszterek előterjesztik a törvényjavaslatokat, melyekről, mint kiderül, „a minisztérium mint egész”, azaz a kormány nem tudott semmit, így pusztán egyéni felelősségről lehet szó. Nincs kormánypárt, mely folyamatos viszonyt tartana fenn a kormánnyal, s az egyes törvényeket alkalmi többség fogadja el.

Június elején az unió gyors végrehajtását sürgeti.⁴⁴ Lapja szolidaritást vállal a románokkal, de sokáig reméli, hogy azok az áprilisi törvényekben megadott jogokkal – amelyeket a román fejedelemségek tömegei, de még a bojárok is nélkülöznek – beérik. Méltányolni fogják a jobbágyfelszabadítást, s hogy képviselőket küldhetnek az országgyűlésbe. A lap Jósika Miklóst nyeri meg arra, hogy folyamatosan tudósítson az erdélyi fejleményekről.⁴⁵

Kemény vitába került a radikális *Marczius Tizenötödike*, majd a *Marczius* című lapokkal.⁴⁶ A fenyegető veszélyeket nem titkolta, de föllépett a terjedő rémhírek ellen – „Hoffmann termékeny agya alig képzett annyi groteszk alakokat, mint ahány nevetséges és ferde hírek ijesztgetnek minket” –: ilyen volt például az, hogy Kossuth, a pénzügyminiszter kilép a kormányból. Ez természetesen nem igaz, olvassuk a cikkben; nem is tehetné meg, hogy ő, akinek annyit köszönhet a haza, lemondjon, bármily terhes a hivatala. Ez az írás⁴⁷ Kemény Kossuthal kapcsolatos véleménye miatt méltó kitüntetétté figyelmünkre. Föltehetően azért is érvelt benne a miniszter kormánynak maradásának szükségessége mellett, mert attól félt, lemondása után a radikálisok élére állva kormányválságot idézhetne elő. (Később, a *Forradalom után*ban a Batthyány-kormány egységét akadályozó tényezőnek minősítette, hogy a forradalmi napokban mind-

egyik korábbi ellenzéki áramlat vezetőjének tárcát kellett adni a közös föllépés érdekében.)

Többször írt a legfenyegetőbbnek tartott veszélyről, a pánszlávizmusról, magáról a prágai pánszláv kongresszusról, amelynek lehetséges negatív következményeit szerinte Bécsben nem tudatosították. A gyűlésről a beérkező gyér hírek nyomán bizonyosnak mondta, hogy a reakció híveire támaszkodott, hogy meghirdette a háborút a magyarok ellen, s hogy a csehek nem hajlandók csatlakozni a frankfurti nemzetgyűléshez.⁴⁸ Viszonylag hamar megértette, hogy a horvát mozgalom létező társadalmi igényeket képvisel: „Az illír párt a reakció zsoldjában áll; de terveit túlmennek a reakción. Az illír párt rablócsoport; de föllépése több akar lenni a rablásnál. Jelačić szerencselovag; de eszmékkel agyában s tán meggyőződéssel is keblében.”⁴⁹ Bécsben ugyanakkor káosz uralkodik, a kormány működésékeptelen, az ipar áll, küszöbön a nyomor, a forradalmi szellem átveszi a hatalmat.⁵⁰ A március 13-ai bécsi forradalom anélkül buktatta meg a reakciót, hogy „féketlenség által bemocskolta volna” magát, „közméltánylást nyert”,⁵¹ vívmányait a dinasztia szentesítette. A májusi forradalom zászlain viszont „nem voltak egy nagy meggyőződés jelszavai”.⁵² Amit ugyanis a bécsiek akkor kiharcoltak, nemhogy a stabilitást, a szabadságot *sem* védi: a bécsi nemzetőrség olyan államhatalom kíván lenni, amely megakadályozza az alkotmányos erők lojális működését.⁵³ A kivívott általános szavazati jog következményeként az osztrák parlamentben kétszer annyi szláv képviselő lesz, mint német. Sok képviselőnek hiányozni fog a törvényhozói képessége. Eltörölték továbbá a felsőházat, amelynek összetétele nemrég még valóban hibás volt, de ezt a közelmúltban szabályozták, s így már az osztrák érdekeket is szolgálhatta volna a prágai követelések ellensúlyozásával. Van elég példa arra, hogy éppen az egykamarás rendszerben tett szert valaki akkora hatalomra, amelynek birtokában a rendszert zsarnoksággá változtatta. Ennek egy demokratizált felsőház lehetett volna az egyensúlya. Utóbb az örökös tartományok parlamentjének működésében igazolva látta: demokratikus választásból nem feltétlenül következik demokratikus politika. A forradalom útján hatalomra került kormány pedig megtagadja a horvát felkelőkkel szemben a magyar kormánynak nyújtandó segítséget.⁵⁴ Az első cikkben közli, a másik kettőben kommentálja Kemény Doblhoff miniszternek az alkotmányozó gyűlésben elhangzott s „a baloldal által lelkesedéssel és tapsokkal fogadott” beszédét, melyben az is szerepel, hogy a bécsi kormány még nem tudta megvizsgálni, ki fogja föl helyesebben a *pragmatica sancti*ót, a horvát felkelők-e vagy a támogatást kérő magyar kormány. Doblhoff szerint egyébként a horvátok nem is akarnak elszakadni a magyar koronától, ő és társai pedig tisztelőben tartják minden nép elidegeníthetetlen jogait.

Bizonyára látszik az eddigiekből: Kemény kettős veszélytől tartott végig: az ókonzervatív, antiliberalis államirányítástól és a manipulálható tömeg radikalizmusától. E kettő most egymásra látszott találni. A tavasz végétől a Birodalom és Magyarország viszonyában kezdődő negatív fordulatért részben a nemzeti alapon szerveződő népek magyarellenes elitjét, illetve a márciusi bécsi forradalom után hatalomra jutott erőket, fegyveres mozgalmárokat, illetve a mozgalom vívmányaként összeülő bécsi parlamentet meg az úgymond annak felelős kormányt okolta. Az átalakult Ausztria intranszigenz módon érvényesíteni kívánja Magyarország fölötti dominanciáját, s nem ismerve föl a saját érdekeit, veszélyezteti a nyugati civilizációt.

Az lehet, hogy a részleges fordulat, ami után már a király környezetét, sőt a dinastiát kezdi felelőssé tenni a kibontakozó háborúért, gondolkodásában korábban bekövetkezett, mint ahogyan az azonosítható cikkeiben kimutatható. Ez azonban általános jelenség akkoriban. A magyar kormány az utolsó pillanatig, amíg lehetett, hivatkozott a királyra, előtte sokáig reménykedve abban, hogy az uralkodó a magyar fővárosba teszi át székhelyét, s ott kezdődik meg majd a birodalom újjá-

szervezése és stabilizálása. Logikus, hogy Kemény szerkesztőként kénytelen volt visszautasítani Petőfi királyellenes cikkének közlését. A Bécsből távozó udvar vagy Prágába mehet, vagy ide jöhet, argumentál levelében. Ha Prága mellett döntene, kockáztatná a dinasztia sorsát. Az állam- és kormányforma fölötti vita időszerűtlen; a legszerencsétlenebb dolog volna most olyan cikket publikálni, amely a királyt elrettentené. „Én érzem: mivel tartozom a barátságának; de azt is érzem: mivel tartozom e határozó pillanatoknak.”⁵⁵ November közepén is türelemre inti azokat, akik a kormányformának, a dinasztival való viszonyának a képviselőház általi rendezését sürgetik; erre az önvédelmi harc után jön el az idő, az „európai konstellációk” összefüggésében. Most az alkotmányos függetlenséget kell megvédeni; a kormányviszonyokat ne akarjuk „a harc okává tenni, hanem a harc eredményévé”.⁵⁶

Október végén, amikor Windisch-Grätz megkapja az Itálián kívüli teljes császári-királyi haderő főparancsnokságát s a teljhatalmat, Kemény arra jut: mindegy is, a király vagy környezete, illetve a katonapárt, a „reakció” hozza-e meg a döntéseket. Ha a kamarilla az alkotmányosság leple alatt, a felelős kormányt kijátszva, a demokratikus keretből csúfot úzva állítja vissza az abszolutizmust, nevetségessé téve a parlamentet, az az uralkodó alkalmatlanságának bizonyítéka – „ki tehet róla, ha a dinasztia nem akar országolni, s önmaga ellen agitál”,⁵⁷ és senki se csodálkozzék, ha a tömeg a monarchia helyett más kormányformát akar. De még ez sem jelenti azt, hogy Kemény elpártolt volna a monarchikus formától. Annak oka, hogy '49 tavaszán neve (ha jól számolom, kilencvenegyediként, nem saját aláírásával!) ott áll a Radical Párt alapító iratán-programnyilatkozatán, az, hogy a kormányzói túlhatalom ellensúlyozására a republikánus programot adó, de a radikális flamingókát háttérbe szorító miniszterelnököt, Szemere Bertalant támogatta, illetve hogy társaival tartottak attól, hogy a királyság megmarad, de Kossuth vagy magát akarja megkoronáztatni, vagy egy idegen dinasztianak kínálja föl a trónt.

Őszi cikkeinek kiindulási pontja és fő argumentációja a törvényes alap védelme. A dinasztia által teremtett helyzet következménye az Országos Honvédelmi Bizottmány létrejötte a magyar kormány lemondása után: „[...] itten az a borzasztó fonákság van, hogy nem a nép támadt fel a dinasztia ellen; hanem a dinasztia költe lázadást és küldte fegyveres hadat a nép ellen, hogy miért él ez a törvényekkel, miket a király szentesített. [...] Minket független szabadságunk helyett egy közös szolgaságba akarának olvasztani.”⁵⁸ Ezért lázították föl a románokat, szerbeket, horvátokat – utóbbiakhoz ezért csatlakozott a császári hadsereg –, ezért a rablás, gyilkolás, települések pusztulása. E cikkben egyébként azt sem tartja kizártnak, hogy maga a király nem is tud a nevében kiadott, Windisch-Grätzet kinevező manifesztumról. Decemberben is megjegyzi, hogy „az osztrák udvari párt” sodorta erkölcsei sülyedésbe a dinasztit.⁵⁹

Az Erdély népeihez intézett, említett proklamáció a magyar kormány, majd az Országos Honvédelmi Bizottmány intézkedéseinek, az önvédelemnek a jogosságát igazolja, s bizonyítja, hogy az etnikumok háborúja a kamarilla manipulációnak következménye, amely már eltörölné a jogegyenlőséget, az alkotmányban adott jogokat, s visszaállítaná a jobbagyságot.

Logikus, hogy már korábban – szemben a májusival – lelkesen üdvözölte az október 6-i bécsi forradalmat. A magyar hadsereg parancsot kapott, írta, hogy siessen az osztrák főváros megsegítésére, a két nemzet egymásra fog találni a közös feladatban, hogy megtisztítsák az udvart „minden magyar és osztrák honárulóktól”.⁶⁰

Nyilván elég ennyi annak igazolására, hogy Kemény közíróként is, közéleti személyiségként is kiállt a '48-as eszmények mellett. Ezeket nem volt hajlandó fölcserélni '49-esekre. Ezért nincs ellentmondás abban, hogy már '48 nyarán végtelesen kártékonynak és veszélyesnek tartotta a pesti utcai izgatást, az itthoni radikálisok, a „flamingók” tevékenységét és Kossuthra gyakorolt hatását. Lehet túlzás

abban, amit utóbbiakról a védíratában s 1850-es röpiratában írt. Ő és a békepárt más kiemelkedő alakjai – Kazinczy Gábor, Kovács Lajos – a későbbi rágalokkal szemben sosem pártolták a feltétel nélküli megadást (*Unbedingte Unterwerfung*), csak nem akarták eljátszani a '48-as törvények alapján megköthető béke utolsó esélyét. Elleneztek a trónfosztást, mert tudták, hogy azzal Magyarország elveszíti minden potenciális szövetségesét; sejtették, hogy az oroszok meg fogják támadni Magyarországot (ennek veszélye már 1848 nyarán fölmerült!), tudták, hogy a polgárháborúban a vegyes lakosságú erdélyi és déli vidékek magyar közösségei folytonos életveszélyben vannak, és valószínűleg azt remélték, hogy a tavaszi hadjárat győzelmeinek következtében az udvarban is megerősödhet a megbékélést pártoló irányzat. Persze tévedhettek, de Kemény már '48 novemberében bármiféle változással számolt: „Viszonyok, pártok és emberek mind ideiglenesek, míg vége nincs a háborúnak.”⁶¹

■ JEGYZETEK

1. Kemény Zsigmond: *Forradalom után*. Heckenast Gusztáv sajtója, Pest, 1850. 174. (Az idézeteket a mai helyesírási szabályok szerint átírva közlöm.)
2. Beksics Gusztáv: *Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés*. Második, javított és bővített kiadás. Athenaeum Társulat, Bp., 1883. 56–149.
3. Csak példaképpen: Andics Erzsébet: *Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején*. In: *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. Szerkesztette: I. Tóth Zoltán. [Magyar Történelmi Társulat.] Akadémiai Kiadó, Bp., 1952. II. [5]–141., Spira György: *Kossuth Lajos forradalmi szövetsége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel*. Uo. [143]–248.
4. Az író 1848-as cikkei könyv alakban sosem jelentek meg. Néhányat besoroltam közülük az író születésének bicentenáriumára kiadott kötetbe: Kemény Zsigmond: *Eszméék és jámbor óhajtasok. Válogatott publicisztikai írások*. A kötetet összeállította és a bevezetőt írta: Filep Tamás Gusztáv. A szöveget gondozta és jegyzetekkel ellátta: Filep Borbála Anna és Filep Tamás Gusztáv. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2014. (Téka) 85–128.
5. Tér hiányában itt csak jelezni tudom: nincs egységes álláspont abban, hogy Kemény a centralista csoporthoz tartozott-e, vagy sem. Tény, hogy személyi kapcsolatai velük, illetve közülük néhányval voltak a legjobbak, s hogy ekkor is, ezután is, az 1850-es években együtt dolgozott a csoport egyik legaktívabb tagjával, Csengery Antallal. Nemcsak azonosult lapja álláspontjával, hanem azt alakította, konkretizálta és saját meggyőződése szerint 1847-ben talán a legkövetkezetesebben fejtette ki. Az sem vitatható viszont, amit Szegedy-Maszák Kemény szellemi önállóságáról, és következetességéről állít: „Pesten legalábbis részben új összefüggésrendszerbe kerültek Kemény nézetei, de nem látok törést a felfogásában”, „nem vált centralistává, mint ahogyan a forradalom alatt sem toldott balra”. Szegedy-Maszák Mihály: *Kemény Zsigmond*. Kalligram, Pozsony, 2007. (Szegedy-Maszák Mihály válogatott munkái) 259.
6. A második füzetben a kiadás éveként az 1844-es évszám szerepel, de a sajtóban már 1843-ban erről a füzetéről is írtak.
7. Lásd [B.] Kemény Zsigmond – Toldy Ferencnek. [Kolozsvár, 1843. december 16.] (és jegyzeteit). In: *Kemény Zsigmond levelezése*. Sajtó alá rendezte: Pintér Borbála. A levelek összegyűjtésében részt vett Somogyi Gréta. A szövegek gondozásában közreműködött Filep Tamás Gusztáv. [Az előszót írta Szegedy-Maszák Mihály.] Balassi Kiadó – ELTE, Bp., [2007] 17.
8. Lásd például Barla Gyula: *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt*. [A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete.] Akadémiai Kiadó, Bp., 1970. (Irodalomtörténeti füzetek) 133.
9. Kemény Zs.: *Február 14-ke és február 19-ke*. Pesti Hírlap (a továbbiakban: PH) 1848. március 3. 1046. szám. [181.]
10. *Kemény Zsigmond naplója*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléstesi Benkő Samu. Irodalmi Könyvkiadó, Buk., 1966. 192. A négy magyarországit 1846. nyári magyarországi útján ismerte meg személyesen, a napló többek között erről az útról szól.
11. Lásd például [B.] Kemény Zsigmond – [Gr.] Széchenyi Istvánnak. [Pest, 1848. február 29.] In: *Kemény Zsigmond levelezése*. I. m. 128–129., az idézet: 128.
12. [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Wesselényi Miklósnak. Pest 19 Martz 848. I. m. 141. (Az én kiemelésem – FTG.)

13. *Pesti forradalom. (Martius 15–19.)* Hiteles adatok nyomán írta: Birányi Ákos. Nyomatott Trattner Károlynál [sic!], Pest, 1848. 37–38.
14. Samu Nagy Dániel: *A háttérember. Csengery Antal politikai és közéleti pályája.* Országház Könyvkiadó, Bp., 2022. (Országgyűlési értekezések), 79.
15. m. [Csengery Antal]: *Irinyi József.* In: *Újabb kori ismeretek tára. Tudományok és politikai társas élet encyclopaediája.* IV. *Girod de l'Ain – Kazan.* Heckenast Gusztáv sajátja, Pesten, 1852. 490.
16. Pesti Divatlap 1848. 17. szám. 452.
17. „[...] hogy Magyarországot s az osztrák birodalmat Nyugat védje Észak ellen, Magyarország s az osztrák birodalom pedig szerezzen Nyugatnak állandó befolyást Kelet felé.” Papp Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond.* Első kötet. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Bp., 1922. 423.
18. Csengeri [sic!] Antal – Kemény Zsigmond: *Pest, május 15-kén.* PH 1848. május 16., 57. szám. [439.]
19. A kormány lapjának, a Közlönynek első száma június 8-án jelent meg. A Pesti Hírlapban ezután is volt hivatalos rovat. A kormányközlemények rögtön a fejléc alatt, a vezércikk előtt szerepeltek a lapban.
20. Uo.
21. Uo.
22. Uo. Itt nem közös etnikummá olvasztásról van szó, hanem a későbbi, 1868-as nemzetiségi törvényben szereplő politikai nemzetetről.
23. Uo.
24. Sok írása alatt ott szerepel a neve, számos betűjeggyel közölt és egy névtelenül megjelent cikkét stílusrokonság, egyedi szóhasználat, névvél közölt írások visszautalása alapján Papp Ferenc (*Báró Kemény Zsigmond.* I. m. I. 431–436.), Haraszthy Gyula (*Adalék Kemény Zsigmond publicisztikai munkásságához.* Irodalomtörténeti Közlemények 1934. 4. füz. 403–404.), majd Barla Gyula (*Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt.* I. m. 141–147.) azonosította. Feltehetően még számos írása identifikálatlan.
25. Lásd ehhez: Hajnal István: *A Batthyány-kormány külpolitikája.* Második kiadás. Az előszót írta és sajtó alá rendezte: Urbán Aladár. Gondolat, Bp., 1987. (Közös dolgaink) – Bizonyíthatatlan, de nem valószínűtlen, hogy Keménynek, több miniszterrel – Széchenyi, Eötvös, esetleg Deák és Szemere – kapcsolatban lévén, voltak ismeretei az önálló (de nem [csak ha későbbi európai fejlemények ezt szükségessé tennék] az Ausztriától való elszakadást célzó) magyar külpolitika kialakításának kísérleteiről. Az bizonyos, hogy úgy gondolta: lapja irányította a figyelmet elsőként a frankfurti német nemzetgyűlés és a magyarság közös érdekeire
26. Lásd ehhez: Pálffy János: *Báró Kemény Zsigmond.* In: *Magyarországi és erdélyi urak. Pálffy János emlékezései.* Sajtó alá rendezte: Szabó T. Attila. Erdélyi Szépművés Céh, Kvár, 1939. II. 63.
27. Közlöny 1848. július 26., 47. szám. [221.]
28. Közlöny 1848. augusztus 2., 54. szám. [249.]
29. Uo. [250.]
30. Közlöny 1848. július 26., 47. szám. [215.]
31. Közlöny 1848. augusztus 20., 72. szám. [358.]
32. Közlöny 1848. szeptember 6., 89. szám. [458.] (Az idézet az eredetiben végig kiemelve.)
33. Uo. [459.]
34. Közlöny 1848. szeptember 17., 100. szám. [509.]
35. –e–: *A velencei táborból.* PH 1848. október 3., 176. szám. [928.]
Kemény szerzőségét elsőként Barla Gyula azonosította.
36. Kormánybiztosi kinevezésének szövegét közli: *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai.* A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta: Urbán Aladár. Argumentum Kiadó, [Bp.] 1999. II. 1652.
37. PH 1848. október 31., 201. szám. [1020.] Cím nélkül; a felvezető mondat: „A Kemény Zsigmond által készített proklamációt az erdélyiekhez itt közöljük.”
38. Kemény Zsigmond: [cím nélkül.] PH 1848. május 31., 70. szám. [495]–496. (A vezércikket követő írás.)
39. Kemény Zsigmond: *Pest, május 13-án.* PH 1848. május 14., 56. szám. [435.]
40. Kemény Zsigmond: *Pest, június 7-én.* PH, 1848. június 8., 77. szám, [525.] p.
41. Kemény Zsigmond: *Pest, jún 14-én.* PH 1848. június 15., 82. szám. [550.]
42. Uo.
43. Kemény Zsigmond: *Pest, aug. 9-én.* PH 1848. augusztus 10., 130. szám. [743.]

44. Kemény Zsigmond: *Pest, jún 1-jén*. PH 1848. június 2., 72. szám. [503]–504.
45. Jósika cikksorozatának címe: *Nyílt levél Kemény Zsigmondhoz*. Első darabja május 28-ai keltezésű, és június 7-én jelent meg.
46. Kemény Zsigmond: *Pest, jún. 15-én*. PH 1848. június 16., 83. szám. [553.]
47. Kemény Zsigmond: *Pest, jún 30-án*. PH 1848. július 1., 96. szám. [607]–608., az idézet: [607.]
48. A szlovák, távlatosan a szláv törekvésekről, együttműködésről, illetve a szlovák felkelésről meg annak Oroszországból és a szerbektől érkező anyagi támogatásáról lásd: Gabriel Viktor [Ladislav Szalay]: *1848–1849 legendája a szlovák történetírásban*. Fordította: F. Kovács Piroska. Kalligram, Pozsony, 1999.
49. Kemény Zsigmond: *A zágrábi tanácskozások. I*. PH 1848. június 23., 89. szám. [580–581.], az idézet: 580.
50. K. Zs.: *Pest jún. 10-én*. PH 1848. június 10., 79. szám. [535.]
51. Kemény Zsigmond: [cím nélkül.] PH 1848. május 31., 70. szám. [495]–496., idézetek: 496. (A vezércikket követő írás.)
52. Uo.
53. Kemény Zsigmond: *Pest, május 22-én*. PH 1848. május 23., 63. szám. [466–467.]
54. Kemény Zsigmond: *Pest, aug. 12-én*. PH 1848. augusztus 13., 133. szám. [755.], Kemény Zsigmond: *Pest, aug. 14-én*. PH 1848. augusztus 15., 135. szám. [759.], K. Zs.: *Pest, aug. 15-én*. PH 1848. augusztus 16., 135. szám. [763.]
55. [B.] Kemény Zsigmond – Petőfi Sándornak. [Pest, 1848. május 28.–június 5. között]. In: *Kemény Zsigmond levelezése*. I. m. 146.
56. –a.–: [Cím nélkül.] PH 1848. november 15., 214. szám. [1071]–1072., az idézet: 1072. p. (A vezércikket követő írás.) (Kiemelés az eredetiben.)
57. –a.–: [Cím nélkül.] PH 1848. október 28., 199. szám. [1011.] (A vezércikket követő írás.)
58. –a.–: *Pest, oct. 28-kán*. PH 1848. október 29., 200. szám. [1015.]
59. –a.–: *Pest, dec. 1-jén*. PH 1848. december 2., 229. szám. [1131.]
60. –e–: *Pest, okt. 9-én*. PH 1848. október 10., 183. szám. [947.]
61. –a.–: [Cím nélkül.] PH 1848. november 15., 214. szám. [1071]–1072., az idézet: 1072. (A vezércikket követő írás.)

